

RMK I. 773
(2. nád.)

L. hung.

80.

8. de K.T.

773.

2. péld.

(Téjcs.)

RMK I. 773
(2. péld.)

AMA 1. 113
(2. péld.)

773

M A G Y A R GRAMATIKATSKA

Avagy,

AZ IGAZ MAGYAR IRASBAN,
és szollásban kívántato néhány szükséges

OBSERVATIOK.

Melleyeket írogatási, és elmélkedési között, egy-
szer mászor eszében szedegetett, meg-jegyeze-
gett, és Magyar munkájiban, főbb-képpen a'
Т И Т К О К - Т И Т К А B A N, követett-is, és egy-ként
a' maga írásának, és szollásának mentségére,
s' más-ként pedig a' Magyarfágon
kapdoso elmés ifjúságnak ok-
tattatására, ki-botsátott,

GELEJIKATONA ISTVAN,

Erdélyi Orthodoxus Püspök, és egygyik
Fejir-vári Lelki-Pasztor.

K I N Y O M T A T T A T O T T
G Y U L A F E J I R V Á R A T T
A. D. M. CD. XLV.

1845
2.

AZ IGAZ MAGYAR IRASROL

meg tartván sz-vel töltetik ki. Mint: *Adok, ád, adsz; maradok, marad, maradvadok, tudok, tud, tudsz.* Sic: *hazud, hazudsz &c. Ások, ász, ás; vések, véssz, vés.* Item: *bátorit, batoritsz; borit, boritsz, pro bátoritasz, boritasz.* Sic etiam *adhat, maradhat, tudhat, hazudhat, bátorithat, borithat.* Ha pedig a prima personában sz. vagy on, az sz. a secundában duplicatit, mint: *Vadászok, vadászsz; halászok, halászsz. &c.* Ezeket így kell írni: *Játzom, játszik, nem játszik, á játék, követzem, á követ; kéretzem, á kéret; övetzem, ab övet.* Ezeket pedig így: *Rugodzik, á rugodás, kérődzik, á kérődés &c.*

V. Az y-val, j, vagy i helyett nem kell vizá-élni; mert az y *vocalis*, és csak szirtén a *syllab*aknak meg-lágyittatásokra való a Magyar szokban. Mint: *egy, így, ugy, amugy; lág, légy, bány, arany, Király, személy, atya, bátya &c.* és ez okon soha a szó eleiben nem tétethetik, hanem mindenkor csak közből, vagy utol g, l, n, r, börtök után. De a j *consonans*, és mind elől, közből, hátul tétethetik, a holott a *pronuntiatio* kívánja, mint: *Juh, jol, jámbor, héjja, uj, háj, vaj, jaj &c.* Az i-is pedig noha *vocalis*, de a *syllab*at soha sem *molli*alja, hanem *duplic*alja, mint: *Ha ez a szótka, egy, így iratnék, egi, két syllabas lenne; ez pedig artány, ha így iratnék: ártáni, három syllabaju.*

VI. A nyira nem egy az y az i-val, hogy az y mellé fok szokban szűkségesen, i-é kell tenni; mert különben ki nem mondathatnának, vagy pedig egy *syllab*ával kissébbek lennének. Mint: *Gyik, gyilkos, nyil, nyitok &c.* soha i nélkül ki nem mondathatnának. Ezek pedig: *Gyogyitok, bizonyitok, tévelyitek &c.* ki-mondathatnának ugyan, de egy egy *syllab*ával mind meg-kurtittatnának, ilyen formán: *Gyogyitok, bizonyitok, tévelyitek.* Rusnya *pseudo-graphia* tehát, hogy így szolljak, a *simplex i* helyett y-lont vetni. Mint: *Enyed, Várady, Pétsy, Gönczy, Váczy. &c.*

VII. A kettős *consonans*ok mellé-vetett y, a *pronuntiatio*hoz képest a köz-fégi írásbá, igazán csak egygyes *consonans*ra, ugymint j-re vonatthatik; Mert az l, n, r, után ugypronunciatodik, mint az y. Mint: *Vádolja, gondolja, bánja, szánja, mutatja, oktatja.* Mellyeket *vulgò* így szoktak írni: *Vádollya, gondollya, szánlya, bánlya, mutattya, oktatya.* De nem igazán; mert a themában csak egygyes *consonans* vagyon: *Vádolok, vádol; gondolok, gondol; bánok, bán; szánok, szán; mutatok, mutat; s tégy egy j-t, s egy a-t hozzájuk, s ottan vádolja, gondolja, bánja, szánja, mutatja, lélsznek.* A hol mind-az-által a themában, vagy prima personában, kettős *consonans*ok vagynak, ott a több personában-is meg kell őket hagyni. Mint: *Allok, áll, álljon; hallok, hall, hallja, halljátok; vallok, vallja, vallják; szollok, szolljatok, szolljanak &c.*

VALO OBSERVATIOK.

VIII. A' d' után a' j a' *pronuntiatio*ban mindenkor úgy ejtődik, mint a' gy, de azért ugyan né kell úgy írni. Mint: *Adja; mondja, tudja, imádja &c.* Egyébként ha mind a' *pronunciatio* szerént írunk, ezeket is így kellek írunk: *Hadgyárj, adgyo-szót neki, fogd gyáromban, verd gyol-meg, eredgyámbor &c.* mert a' ki mondatá-sok úgy esik, de mind-azon-által igazán nem úgy, hanem így iratnak: *Hagyd jár-jon, adj jo szót neki, fogd járomban, verdjol meg, eredj jámbor. Eredék, ered, eredj; védek, véd, védj.* Innen mondják: *Védj Ur Isten!* Sőt még a' Deak nyelvben is ezek helyett: *Adjungo, adjuvo, adjuro &c.* úgy kellene írniük: *Adgyungo, adgyuvo, adgyuro, &c.* Ezt tsak a' Deakbólött szók is meg-mutatják, mint: *Gardianus, Gardian, vagy Gardján; Mediensis, Medies, vagy Medjes, modus, modja &c.* melyekben mie keres a' gy?

IX. A' melly *verbum*oknak első *personá*jokban gy vagyon, a' többiben is meg-kell tartatni. Mint: *Vagyok, vagytok, vagynak;* miként: *Vágyok, vágytok, vágy-nak, Hagyok, hagysz, hagytok, hagynek, hagyjuk, hagyjátok, hagyják;* miként: *Hágjuk, hágjátok, hágják. Sic &: Hányok, hányjátok, hányják. &c.* Hasonlo-képpen: *Jegy, jegyzés, jegyzeni;* nem *jedzeni;* mert a' *thema*ja nem *jed,* hanem *jegy.* A' mint hogy ezek is: *Hegyzeni, nagyzani, ab hegj, & nagy. &c.*

X. Azy-ban végeződő szók *tertia personá*ra j-j-vel formaltatnak. Mint: *Király, & királyja, vagy, királyjok; akadály, akadályja; személy, személyje; bárány, bá-rányja; törvény, törvényje, &c.*

XI. A' j-et az *i*-toligen meg kell különböztetni, és egygyiket a' másik helyetté nem kell vetni; mert a' *j* *consonans,* a' mint mondam, az *i* pedig *vocalis,* és a' szóé egy *syllabá*val bőviti. Mint: *Jámbor, jo-bor, játék, jutalom, ohaitok, sohaitok &c.* nem: *Iámbor, iobor, iáték, iutalom, ohaitok, sohaitok;* mivel a' szerént így kellene *pronunciálni:* *I-ámbor, i-o-bor, i-á-ték &c.* Viszont ellenben a' j-t nem kell *i* helyett írni. Mint: *Tanulj, játzanj, adnj, vennj;* mert úgy a' szóknak semmi *pronunciatio*jok nem lehetne. A' melly *simplex* szó jben végeződik, azt a' *composi-tá*ban is oda kell férkeztetni. Mint: *Férj, férjfi; éj, ejszél; fúrj, fúrj-ház. &c.*

XII. Hasonlo-képpé az *u*-val, és *v*-vel nem kell különböztetnül élni; mert az *u* *vocalis,* s' a' *syllabá*t többíti, de a' *v* *consonans.* Nem jo volna azért így írni: *Uala-ki, ualami, kónet, jónel, jóneuény, törüény, &c.* Mert az így esnék: *U-a-la-mi,* három *syllabá*kbol négyek lévén. Hanem így: *Valaki, valami, követ, jövel, jöve-vény &c.* Sem az *u* helyett nem illik *v*-t írni, ilyen módon: *Vr, vram, vt, vtallom &c.* hanem így: *Ur, uram, ut, utállom &c.*

AZ IGAZ MAGYAR IRASROL

XIII. A' melly *verbum*nak *thema*jában *v*bőü vagyón, a' több rola ágazott *person*akban, és *tempus*okban is ott kell lennie. Mint: *Hivok, hívsz, hív, hívunk, hívotok, hívna, hívja, hívni. Jövök, jővsz, jöv, jövünk, jővötek, jővnek, jővni. Buvok, buvsz, buv, buvunk, buvotok, buvna, buvni.* Ezen modon: *Sivok, rivok, szivok, nevek, szövek, nyövek, övek, ovom &c.* mellyeknek *infinitivus*ok így irattatnak: &c. *Sivni, rivni, szivni, nővni, szövni, nyövni, ovni.* Hasonlójul az *u*-ban végeződő *monosyllab*aktól eredő *nomen*ek is az *u*-t meg-tartják. Mint: *Hiú* (üres) *hiúság, nem hívás, vagy hiúság &c.* A' mint hogy a' *v*-stől jöttek is Mint: *hiv, vagy, hív, hívés, vagy hívés; böv, bővés; hév, hévés; búv, búvés; ov, ovás &c.*

XIV. A' melly egy *syllab*aju szótakák a' *rectus casus*ban *v*-ben végeződnek, az *obliquus*ban, fő-képpen az *ablativus*ban, melly *cum*-val, mondatik ki, a' *v*-nek meg kell kettőztetődni. Mint: *Műv, műv-vel; buv, buv-val; enyv, enyv-vel; könyv, könyv-vel; név, név-vel; lév, lév-vel; rév, rév-vel; sziv, sziv-vel; ov, ov-val; hév, hev-vel; &c.*

XV. Az aznak eznek *casus*iban a' *consonans*ok nem szükfég meg-kettőztetni, hanem csak a' *z*-t kell szépen észnek okáért elidálni, a' nak jelenségére egy *lenis spiritus*t vetvén az *a* nak, vagy *e*-nek feliben, ilyen képpen: *A'ban, e'ben; a'bol, e'ből; a'nak, e'nek; a'ra, e're; a'tol, e'től; pro abban, ezben; azbol, ezből; aznak, eznek; azra, ezre; aztol, eztől &c.* Ha *ab*, vagy *eb*, *an*, vagy *en*; *ar*, vagy *er*; *at* vagy *et*, volna a' *thema*ja, úgy kellene írni: *Abban, ebben; annak, ennek; arra, erre; attol, ettől.* Mint: *Bab, babban; eb, ebben; vereb; verebben; &c.* Ide hozd az *amazt* és *imezt* is, mellyeknek több *casus*i is hasonló-képpen iratnak: *Amá-ban, imében; amá'nak, imé'nek; amá'ra, imé're.* Mert a' *z*, még ha az utónna következő szó *consonans*ok kezdetik is, elidaltatik, mint: *A' föld, a' tenger, a' kő &c.* de azért ugyan nem iratik így: *Afföld, attenger, akkő &c.* Az eznek *accusativus singularis*á nem észefen iratik *észnek*; mert az, az *észől*jöv-ki, de az *észől*, *ezt. Adj ezt, vagy, észeféget, neki: Add-meg ezt a' jor nekünk.*

XVI. Az zokban, vagy zekben határozodo *verbum*oknak második *person*ajok-hozsz-t kell teüi, a' harmadiktól pedig az *Imperativus praesens*, kettős *z*-vel külömböztetik meg. Mint: *Irgalmazok, irgalmazsz, irgalmaz, irgalmazz; kegyelmez, kegyelmezsz, kegyelmez, kegyelmezz. Irgalmaz, kegyelmez, ő, irgalmazz, kegyelmezz te.* Így ezek is: *Hozok, hozsz, hoz, hozz; főzök, főzsz, főzz, &c.* A' jokban, és tokban végeződőknek *imperativus*ok pedig *ß*-ben mégyen-ki. Mint:

Afok

VALO OBSERVATIOK.

Asok, ász, ás, ász; Adatok, adaß; hozatok, hozas, halgatok, halgas. &c.

XVII. Az *ablativusok*, melyek mellé *prapositio cum* tételik, igazán *val*-ban, vagy *vel*-ben innek ki, s' nem pedig az utolsó *consonansok*nak meg-kettőztetésekkel. Mint: *Cum Abrahamo, cum Isacco, Jacobo* &c. *Abrahamval, Isaákkal, Jákobval*. Nem: *Abrahammal, Isaákkal, Jákobbal*. Ezen módon: *Al-latval, akaratval, tudományval; Istenvel, embervel, tselekedetvel, értelemvel, törvényvel, személyvel; azval, ezvel* bőtüsen ki-irva; vagy *a'zal, e'zel; vagy pedig a'val, e'vel, contracté*. Azok pedig az *ablativusok*, a' melyek *cumprapositione* ab mondatnak ki-tolban, vagy rólben, s' nem pedig tulban, vagy túlben, mennek igazán ki. Mint: *Ab illo, a domo* &c. *A'rol, a' háztol, a' hidot* &c. Nem: *a'tul, a' háztul, a' hidotul*. Viszont: *Az Istentől, a' szent-től, az embertől, a' tüz-től, víztől, földtől, s' nem: Istentúl, szent-túl, embertúl, tüz-túl.* &c. A' melyek végezetre in val mondatnak ki, *ban*, vagy *ben* végeződnek. Mint: *Galambban, gombban, külömbben, ébben, kébben, szébben.* &c. Noha a' melly *ablativusok* *motum ad locum* jegyzenek, az *n* a' végekről elidaltathatik, és a' nak *desinencia* egy *lenis spiritus*val *supplealtathatik*. Mint: *Német-országba' indultunkba'; Szébeny-be' mentünkbe'* &c. Illyen külömbféggel: *Voltam Német-országban, in loco: mentem Német-országba', ad locum.*

XVIII. A' *comparativus gradusok* a' *nomenben* vagy két *bb*-ben mennek ki. Mint: *Jobb, nagyobb, rozabb, kissebb, bőltebb* &c. Vagy tsaka' meg-határozó *consonans*hoz adatott egy *b*-ben. Mint: *tudos, tudosb, okos, okosb; ékes, ékesb; szép, szépb* &c. Az *adverbiumban* pedig *bban*-ban, vagy *ebben*-ben. Mint: *Jobban, nagyobbban, bőltebben, mélyebben*. Vagy *bbul*-ban *bbül*-ben. Mint: *Eolondabbul, bőltebbül*. Vagy pedig *ban*-ban, *ben*-ben; mint: *bizvástban, örímeftben, éppelben, széptben.* &c.

XIX. Az *Imperativi presens verbumok*nak mikor *tertia persona* *nomenek*, vagy *pronomenek*, mellé tételnek, mindenkor *d*-ben kell ki-iratniuk, vagy *pronuncialtathatnak* jól ki, vagy nem. Mint: *Tartsd, értsd, irtsd, segítsd, éppítsd, szabadítsd* &c. *Tarts meg engem, tartsd meg ötöt, vagy valakit, pro tartsd, értsd, irtsd, segítsd, éppítsd, szabadítsd, per syncope*. Ide tartoznak ez illyenek is, mint: *Hagyd, hányd, tegyd, egyd, vegyd, igyd, vigyd, vegyed, igyed, vigyed,* &c. Mint: *Hágd, pro hágyjad; rakd, pro rakjad, rágd, pro rágyjad; ásd, ásd, verd; pro ássad, ássed, verjed* &c.

AZ IGAZ MAGYAR IRASROL

XX. A' *facultast*, a' vagy tehetőséget, jegyző *verbumokat*-is *contracté* így kell írni: *Adhatd, mondhatd, várhatd; ehetd, vehetd, vethetd, nézhetd, érezhetd, érezthetd, őrizhetd. &c. Pro: Adhatod, mondhatod, várhatod; eheted, veheted, vetheted. &c.* Ezekhez képest imezeket-is így kell írni: *Adhatdſza, mondhatſza, várhatdſza; ehetdſze, vehetdſze, vethetdſze, nézhetdſze &c.*

XXI. A' *derivativumokban* a' *primitivaknak* bőtüket szükségesen meg kell az írásban tartani; mert a' nélkül a' különböző értelmű szók egy mástól meg-nem tudnának választani: Mint: *Halhatatlan, ab halok; halhatatlan, ab hallok; oldhatatlan, ab oldok; olthatatlan, ab oltok; feddhetetlen, a' feddek.* Nem *fegyhetlen*, vagy *fetyhetetlen*, mellyek semmit sem jegyeznek; mert nintsen *fegyek*, sem *feyek*; *fogadta, a' fogadok; fogatta, a' fogatok; &c.*

XXII. A' *compositumokban* a' *simplexeket* az írásban, egy *lineátskával* kell meg-ízzaggarnti. Mint: *Mind-nyájjan, pro mind-nyájjaſtol, seregeſtől; mind-járt, mind-járaſt; az az, mind-járva, vagy, menést, menve; nem fekvést, űllve, vágy állva; Anya-szent-egy-ház, tsudállatos szép terhes Magyar szó, mellynél szepp nem lehet; ki-vált képpen: az az, mások között ki-vált-modon: Nem kívály-képpen, vagy ki-válképpen. Comparativé, ki-váltabb-képpen. Egyszer-s- mind; mind-azon-által; ellen-vetés, ſzánt-ſzándék; könny-hullatás, térd-hajtás, gond-viselés, hálá-adás, sok-adalom, per-patvar. &c.* Így ezek-is: *Meg-adom, fel-megyek, bé-tellyesitem, ki-mondom, által-ſzögezem, belé-űtöm, kő rnyúl-met ſzem, kőrnýűl-kötöm, alá-hozom &c.*

XXIII. A' ga Magyar nyelvben valaholy nélkül iratik, mind *duré pronunciat*atik, és nem szükséges *h-nak* lenni mellette. Mint: *Mag, magas, magzat, világ, pedig &c.* Nem: *Megh, maghas, maghzat, világh, pedig &c.* Az egynek ki-irattatásában-is, az én ítéletem szerént, a' *d* nem kívántatik, így: *Edgy*, hanem elég így írni: *Egy, egynek, egytől &c.* Ha pedig a' *pronunciatiohoz* képest az *accusativusban*, a' *simplex* gy nem lattatnék elégségesnek lennie, *duplicataffék*, e-képpen: *egygyet*. Azt hiszem magok-is, a' kik azt az írást követik, ezeket a' szokat: *Egyedűl, egyetemben*, nem írjakigy: *Edgyedűl, edgyetemben*, a' mint hogy a' *pronunciatio* sem kívánja, tehát a' *damazokban* sem kellene semmire.

XXIV. Az *accentusok* a' Magyar nyelvben olly szükségesek, hogy azok nélkül sokazon bőtükből álló szók értelemvel egy-mástól meg nem különböztethetnének, s *pronunciatiojok*-is igen kétféles lenne, minéművek imezek: *Számára, ſzamara; Vágy, vagy; ágy, agy; Vár, var; Váras, varas; véres, verés; mérték, merték;*

VALO OBSERVATIOK.

merték; kemény, kemény, félénk, félénk; kápa, kapa; fenyíték, fenyíték; kért, kért; kerek, kerek; kérés, kérés; kevés, kevés; rétek, rétek; félelem, félelem; szántók, szántók; aratok, aratok, és több számtalan foka félék. Az *accentusok* között is feletre szükséges volna az *acutusok*at a *gravisok*tol, fő-képpen az *e vocalis* felett, meg különböztetni; mert a naka Magyar nyelvben, mint szintén a Görögben, nagy *usula* vagyon, mint fokak helyett ezékből a szotskákbol meg tesszik: ég, ardet, ég, *caelum*; él, vivit, él, *acies*; fél, *metuit*, fél *medius*; ér, valet, ér, *vena* &c. Mellyeket magam sem *distingvalhattam*, nem lévén *gravis* e k, hanem csak *acutusok*val kellett mindeniket *signa*lnom. Ezt a szót: *Emlekezet*, a Fel-földiek így szokták *pronuncialni*: *Emlekezet*; mellyről őket mind-járt meg-ismérhetni, mint az *Effraimitakat* a *Sibolet*hől.

XXV. Az égyakorlatosságval *contrasté* iratik a szoknak elein, tsak s vel, az e nek *elisoja* egy visza-fordult c-vel *compensaltatván*, így: s, *pro* és, s nem pedig így: s-; mert az e nem hátul, hanem elől, lopatik el, hogy így szolljak. A szó végén pedig is-vé változik, mint: *Istennek-is*, *embereknek-is* &c. *Pro*, *embereknek-és* a mint hogy a Székelyek ugyan ugy-is *pronuncialják*.

XXVI. A *vocalis*ban határozódó *interrogativumok* a *possessivumok*tol az írásban ugy különböztetnek-meg, hogy amazok nélkül, imezek pedig a nélkül iratik. Mint: *Atyae? fine? annyae? bátyae? Patérne? Filiusne? matérne? patérne?* &c. *Atyájé, finjé, annyájé, bátyájé. Patris, Filij, matris, fratris. Sic & kijé? övéjé? Cujus? Ejusne?* A több szókban pedig, a mellyek *consonans*ban végeződnek, az *interrogativumok*, egy *lineatskával* jegyeztetnek-meg. Mint *Isten, Istené, Istené-é ember, emberé, emberé-é* &c.

XXVII. Sok *verbumok*nak, nevezet szerént a *prateritum perfectumok*nak, *tertia personáknak* végeken szükségesen meg-kell a t-knek kettőztetniek, egyéb-kéne csak *nomenek*et jegyzenének. Mint: *Szeretett, tselekedett, végezett*, &c. Mere a *Szeretet, tselekedet, végezet, nomenek*. Ugy a többiben-is inkább mind. Mint: *Adott, tanított, olvasott, halgatott* &c. Azon módon iratnak imez a prolékos szotskák-is: *Holott, ott, itt, amott, alatt, előtt* &c. közből-is szám nélkül való fok helyeken, a hola *pronunciatio* kívánja, a *consonansok duplicaltatnak*. Mint: *Eppitek, ujjitok, beféllek, bekéllek* &c.

XXVIII. Az ly-nak, ny-nak, és ty-nak némelly szokban a *sonus*nak első szerént meg-kell kettőztetnie. Mint: *Melyly, némelyly, Melylyeszek, selylyeszek; menynek, menynyekben. Nem menyégben*, mint *parasztul* írják; *atytyok, bátytyok* &c.

Mind az

AZ IGAZ MAGYAR IRASROL

Mind-az által az első helyen az y el-is hagyathatik, és csak *simplex*, *l. u. t.* irathatik. Mint: *Melly, némelly &c. mennyek, mennyekben; attyok, bátyok, a' min* magam-is e'kedig éltem véle.

XXIX. Az immár Magyarvá lött Sido, Görög, és Deák szokat Magyar módon kell írni. Mint: *Farao, Josef, Effraim, Profeta, Ekklesia; predikacio, penitencia, templom &c.*

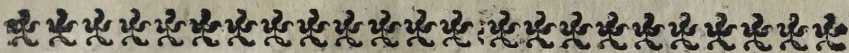
XXX. Némelly aprolék szotskákat a' végeken meg-kettőztetett azon *consonan-* sok külömböztetik egy mástól meg. Mint: *Ar, ár; var, varr; ág, agg; mák, makk; orr, orv; azon, azonn; ezen, ezenn; mély, melly; fen, fenn; kél, kell; bal, ball. &c.*

XXXI. Méltó a' hazáktól vétetett nevezetekben-is ez meg-tartatásra, hogy a' melly helyek j-ben végeződnek, az a' tol' jövt nevezetekben-is a' j-t oda kell írni. Mint: *Tokaj, Tokaji; Bakaj, Bakaji; Halmaj, Halmaji. Sic &: Gelej, Geleji. Nem: Tokai, Bakai, Halmai, Gelei; mert a' képpen ugy kellene írni, ha azoknak a' helyeknek Toka, Baka, Halma, Gele volna nevek. Mint: Déva, Dévai; Léva, Lévai; Torda, Tordai &c.*

XXXII. A' t mellé a' h t a' Magyarban csak ott kell írni, a' hol a' Sidoban, Görögben; vagy Deákban, a' honnan az eredett, *th*-val vagy on írva. Mint: *Thamar, Thamas, Thessalonika, mentha. &c.* De a' hol azokban a' nyelvekben *simplex* e' vagy on, a' Magyarban-is csak azt kell-venni. Mint: *Ersebet, szombat, Marton, &c.* Szükségtelenül tékozzolják tehát nagy sokak a' h-t, csak nem mindent mellé azt vetvén. Mint: *Szigetbi, Thasnadi, Thuri* (hanem ha a' *th*ustol' jövt volna) *Gyarmathi, Téth, Németb, Horváth &c.* Sőt még csak a' közönséges szotskákbán-is. Mint: *Thi, the, tharasz, tháber, pathak, thorma, keneth &c.* Volna-
nak több sok e'féle szükséges *observatió*tskák, az az, meg-tartatandó.

írótskák-is, a' Magyar írásban, de most többekvel papyrost
nem akarok töltetni.

AZ

IGAZ MAGYAR ÁNSZOLLÁSNAK

modja felől való néhány leg-meg-jegyztetendőbb

OBSERVATIO TSKÁK.

I. A Magyar nyelv noha ki-vált képpen való, és a több nyelvekől különbözö tulajdonfágu, és eredetű, mind-az-által a Sidobol, Görögből, Deákbol, Németből, Tórbol &c. fok szók ögyeledtek közzéje. Mert a férjfi. és aszonyi nevek inkább mind vagy Sidobol, vagy Görögből, vagy pedig Deákbol *formaltattak*. A *substantivumok* közzül is sokak eredtek a Deák nyelvből (hogy a Sidorol, és Görögről ne szolljak) Minéművek imezek: Répa, a rapa; kémény, a caminus; vigyázok, a vigilo; szokrény, a forinium; segrestye, a sacristia; padimentom, a pavimentum; torony, a turris; kád, a cadus; tanisztra, a canistrum; füstély, a festus; ispotály, ab hospitum; castély, a castellum; palota, a palatium; palást, a pallium; oltár, ab altare; mód, a modus; kamora, a camera; malom, a mola; pincze, a pincerna; sak, a saccus; eczet, ab acetum; keresztyén, a Christianus. és több szám-nélkül való fokak, hogy a Német, és Tót szokat elő-ne számláljam. A füveknek, virágoknak neveik is inkább mind Görögből s Deákból vétettenek Valamellyek két *consonans*okon kezdenek, inkább mind idegen szók. Mine: spēk, spitz, préda, próba &c.

II. A *genitivusok*, mind *singularisok*, s mind *pluralisok*, *pluralis numeri possessivumok*val *conjungáltatván*, éi-ben, mennek ki. Mint: Emberéi, vagy; emberekéi, a vétésegek. *Adjátok meg a Tsászárnak, a mik a Tsászáréi, az Istennek is, a mik az Istenéi. A lelkes ember nem foghatja meg azokat, a mellyek az Istennek Lelkejei. Akár éljünk, s akár haljunk, az Uréi vagyunk. Valamik az Aryájéi, mind azok a Fiajéi is, &c.*

III. Mikor többeknek fokok tulajdonítottak, a *numerus pluralis*ban inkább mondatnak igazán ki. Mint: A szüléknek kegyesen kell nevelniük az ő gyermekiket, fiaikat, leányikat. Nem; gyermekeket, fijoikat, leányjokat; mert az ugy mondatnék, ha egynéhány szüléknektsak egy gyermekek, fajok, vagy leányjok volna. Deakul így különböztetnek meg: *Parentes filium suum*: A szülék az ő fijoikat. És: *Parentes filios suos*: A szülék az ő fiaikat. *Habent Moysen & Prophetas*: Vagyon Mosefek, s vagynak Profetáik. Nem: Vagyon Profitájok; mert aztsak egyet

AZ IGAZ MAGYAR SZOLLÁSROL

gyet tenne. *A' Gergesenusok szánák az ő tengerben veszett disznákat, nem; disznókat; mert az azt tenné, hogy az egész Gergesenusoknak csak egy disznák veszett légyen a' tengerben, s' voltak pedig két ezerig valek. Ha egynek sok lovai, ökrei, juhái &c vagynak, tehát: ő lovai, ökrei, juhái, de ha többeknek többek, tehát így mondatnak: ő lovaik, ökreik, juhaik &c. Ha ezt így kell mondani: *Mi lovaink, ökreink, juhaink, &c* amaazt is így kell: ő lovaik, ökreik, juhaik, csak az *n-t* hagyván el. *Miünk, övéik.* De ezt a' közfég-is tudja; mert hallókifelek közöttük így szollani.*

IV. *A' passiva* voxokat az *activa*tól felette szükséges megkülömböztetni; mert egyéb-ként az értelem nem csak disztelen, hanem ellenkező, sőt néhánkor ugyan káromkodo-is lenne. Így kell azért igazán szollni: *Az embernek teremtetése, meg-váltatása, meg-igazittatása, szenteltetése, dicsőítettése, &c.* Nem; *Az embernek teremése, meg-váltása, meg-igazitása, szentelése, dicsőítése &c.* mintha az ember teremtet, váltott, volna; vagy teremtene, váltana, igazítana, szentelne, dicsőítene. Hasonló vétkes szollások ezek-is: *Világ teremtetéséről; ő világ fundamentumának fel-vetéséről, fogva.* Melly a' nyit téssen, hogy a' miúlt a' világ teremtet: és fundamentumot vetett. Ez ilyen szollások pedig ugyan ellenkező értelműek-is: *Az Isten hiveinek üldözések, kergetések, nyomorgatások, öldöklések &c* mint ha az Isten hivei üldöznének, kergetnének, nyomorgatnának, öldöklénének; melly az ő természetekvel, és tisztékvel ellenkezik. Igazán azért így kell szollani: *Az Isten hiveinek üldöztetések, kergettetések, nyomorgattatások, öldököltetések.* Olyan formájukak, imezek-is: *A' nyavalyák meg-orvoslása, meg-gyógyítása; a' tévelygésnek meg-czáfólása, a' bűnösnek meg-ostorozása;* mellyek azt tézik, hogy a' nyavalya orvosol, gyógyít; a' tévelygés czáfolja az igazságot, és a' bűnös ostorozza a' büntelent, ellenkezőjül mint a' szólló akarná mondani; mert a' szerént így kellene szollani: *A' nyavalyának meg-orvosoltatása, meg-gyógyztatása; a' tévelygésnek meg-czáfoltatása, a' bűnösnek meg-ostoroztatása.* &c. Ez illetén szollások pedig káromkodás nélkül fintsenek: *Az Isten nevének szidalmazása, káromlása &c.* Kegyestelen szollás nyilva; mint ha az Iste neve szidalmazna, káromlana valakit; holott így kellett nék kegyesen szollani: *Az Isten nevének szidalmaztatása, káromlattatása.* Viszont: *Az Istennek imádása, segítségül hívása;* mint ha az Isten imádna, vagy hívna segítségül valakit: Holott helyesen így kellene mondani: *Az Istennek imádtatása, és segítségül hívattatása.* Hasonló alkalmatlan szollások ez illyenek-is: *A' Christuának meg-tsufólása, meg-ostorozása,*
meg-feszi-

VALÓ OBSERVATIOK.

meg-feszítése &c. mintha az ártatlan Christus tselékedte volna mind ezeket másvalalakkal, s' nem pedig ő szennyvedte volna másoktól; E' nél én a' Magyar nyelvben sem közönségesb sem vértkesb fogatkozáit egygyet nem látok:

V. Mellyek légyenek *actívák*, s' mellyek *passívák*, azt-is jól észben kell venni; mert némelly szók *passíváknak* láttatván, *actívák*. A' minéművek imezek: *öltöztetés, költöztetés, büntetés, legeltetés* &c. mellyeket, mivel a' t' bennük kettősféleképpen, *passíváknak* ítéelhetne valaki, de igazsággal, és értelemmel merő *actívák*; mert a' *passívaik*, *öltöztetetés, költöztetetés, büntetetés, legeltetetés: öltöztetem, ötet, öltöztetetem* &c. tőle, ugy a' többi is. Ide hozhatni a' *választottat*-is, mellynek *passívumja választottat*: *Kevesek a' választottak, nem választottak*; mert az *actívum*. Viszont imez illyeténeket is: *ki-beszéllhetetlen, változhatatlan, taníthatatlan, szennyvedhetetlen, éppíthetetlen* &c. a' mellyek csak nem mindenknek ítéletek szerént tsupán tsupa *passívák*, de valószággal, ha ugyan jól megfontoljuk a' jegyzéseket, merő *actívák*; mert a' *ki-beszéllhetetlen* az, a' ki valamit *ki-nem beszéllhet*; a' *változhatatlan*, a' ki meg nem változhatik; a' *taníthatatlan*, a' ki nem taníthat; a' *szennyvedhetetlen*, a' ki nem szennyvedhet; az *éppíthetetlen* a' ki nem éppíthet, és a' *passívaik ki-beszélltethetetlen, változthatatlan, taníthatatlan, szennyvedtethetetlen, éppíttethetetlen*; a' mi ki nem beszélltetetik, meg nem változtathatik, nem taníttathatik, szennyvedtetetik, éppíttetetik. Ezeket: *nyughatatlan, fáradhatatlan, szunnyadhatatlan, elégedhetetlen* &c. senki sem tagadhatja *actíváknak* lenni, s' szintén illyenek amazok.

VI. A' *casusok* a' *pluralis numerus* szók után változtatják *terminationokat*, ek, vagy ok adatván a' *singularis numerus* hoz. Mint: *Az embernek élete, esete, nyavalyasága, romlottsága, s' az embereknek életek, esetek, nyavalyaságok, romlottságok*. Disztelen szóllás: *Az embereknek nyavalyája, gyarlosága, romlottsága* &c. Sőt még a' *pluralis numerus* ban is az *obliquus casusok* után külömben terminálnak a' szók, mint a' *rectus*, a' vagy *nominativus*, után. Mint: *Az hivek üldöztetése, üldöztetésének, üldöztetését*. &c. Az *hírtelenek kegyetlenkedése, kegyetlenkedésének, kegyetlenkedését, kegyetlenkedésétől*. *Az hiveknek üldöztetések, üldöztetéseknek, üldöztetésekét; az hírteleneknek kegyetlenkedések, kegyetlenkedéseknök, kegyetlenkedéseket, kegyetlenkedésektől*. *Az emberek el-vetemedettsége, s' az embereknek el-vetemedettségek*. Így a' többi is mind.

VII. Az *infinitivusok* abszolúté, és *theticé* vétetvén *ni-ben* mennek-ki, de *reflectivé*, és *hypotheticé*, *ni-ban*, vagy *nia-ban in singulari*; *niék-ben*, vagy *niök-ban* pedig

AZ IGAZ MAGYAR SZOLLÁSROL

ban pedig *in plurali*. Mint: *Meg kell lenni, meg kell é'nek lennie; meg kell tudni, meg kell né'ki tudnia. In plurali pedig: Meg kell ezeknek lenniük; meg kell né'k' ezeket tudniok. A' többi hasonlo-képpen: Meg kell ezt tselekedni, éppiteni, tsinálni, orvofolni, abszoluté. De Meg kell ezt é'nek, s' enek, vagy, ő nékie, relative, tselekednie, éppitenie, tsinálnia, orvofolnia, &c. In plurali pedig tselekedniük, éppiteniük, tsinálniok, orvofolniok. Igen dísztelen szollás volna ez: Meg kell né'ki, vagy né'k'ik, tselekedni, tsinálni. &c.*

VIII. A' *passivum participium*oknak *præteritum*ik a--ban, vagy e-ben mennek ki nélkül. Mint: *Meg-vagyon írva, vagy íratva; mondva, vagy mondatva. Meg-vagyon éppülve, vagy éppítterve; El-vagyon készülve, vagy készítettve. &c. Nem: írván, íratván; mondván, mondatván; éppülvén, éppíttervén; készülvén, készítettvén; mert azok mind participij præsens-ek, még pedig némelyek; mint írván, mondván, &c. activum* ok-is. Ezekhez hasonlo ama' szollás-is: *kezdetől fogva; nem, fogván.*

IX. Némelly *compositum*ok, a' vagy egybe-téretett tagado szók, egy igével mondathatnak ki, noha a' község nem él vélek. Mint: *Hasonlotlan, egyenlőtlen, egyenlőtleni; szent-telen, ha szabad mondani szemtelen; kegyességtelen, a' vagy kegyetelen, ha szabad mondani kegyetlen; egész-telen, teljességtelen, a' vagy, teljettelen; száléketlen, nemzékettlen, éléketlen; tulajdontalan &c. Idevalok ez ilyenek is: kényes, kénytelen; kises, kisetlen; kegyes, kegyetlen; ékes, éktelen; képes, képtelen. &c.*

X. Sok *nomen verba*lek ek vel, vagy any-val bőrtüzrethetnek ékesen Magyarul ki, ha zsinán szokásban nem igen vagynak-is. Mine: *Vágatek, akadek, rag gatek, ag gatek, ragaszték, rekeszték, fűg gölek, adalék, maradék; akadvány, ragadvány, maradvány, járovány &c.*

XI. Sokak viszont *eny* vel, vagy *ony*-val mondhatnak díszesen ki. Mint: *Egevény, televény, élevény, vagy élékény, évékény, tenifékény, szűlékény, hívékény, gerjedékény, szenyvedékény. &c. Fáradékony, szunnyadékony, száradékony, fonnyadékony, hervadékony, fűtékony, borlékény, omladékony, olvadékony. &c. A' mellyekhez sok számtalan bé-véretett hasonlo szok vagynak a' Magyar nyelvben; azokhoz képest tehát miért nem mondattathatnának ezek, és többek-is, így?*

XII. Vagynak a' mi nyelvünkben sok *contrasta*, össze-vonatott, szók is, a' mellyek szépen ki-teljesíttethetnek. Mint: *káposzta, pro, kapa-bozta; sar-arany, pro, sarga arany; tar-varju, pro, tarka varju; törvény, pro, törevény; örvény, pro örlőd-*

VALO OBSERVATIOK.

pro, szövénny; szövénny, pro, szövénny; kéz, kenő, pro, kéz, kenő; fedel, pro, fő-fedel; háló, pro, halász, vagy, hal-fogó; mészáros, pro, mész, a (melly Totul hús részen) áros; feleség, pro, feleség; mit, szén, vagy a mint közönfészesbben szólnak: mész, pro, mit-részen; van, pro, vagyon, taplo, pro, tapláló, mosték, pro, mosólek, &c.

XIII. Melly és ki e nyiben különböznek, hogy a melly rest, személytelen dolgot, s' a ki pedig személyt jegyez. Mint: Az Isten a ki; az ember, a ki; az An-gyal, a ki. &c. Nem, a melly. A föld, a melly; a bűn, a halál, a melly &c. Nem, a ki. Ezeket a mi Magyarink igen rutul szokták *confundálnia*, így szollván: Kit Isten el-távoztasson, pro, mellyet. Az eget, a földet, a tengereket, kiket Isten teremtet, pro, mellyeket. Nyilaid, kik; bűneim, kiknek; sebeim meg-bűszhódték, ki miatt; bélim, kik &c. és több e féle disztelenfég; holott igazán így kellene szollani: Nyilaid, mellyek; bűneim, mellyeknek; sebeim meg-bűszhódték, melly-miatt; bélim, mellyek &c. Noha mind azon-által a melly, mikor demonstratívététtik, személy eleiben is rétetik. Mint: A melly ember; a melly An-gyal &c. de relatívét, igazán soha sem, hanem mindenkor *res* után vettetik. Mint: A dolog, a melly; a beszéd, a mellyet hallotok &c.

XIV. A melly Deák szók *singularis numerus* nélkül vagynak, és csak *pluraliter* mondatnak, Magyarul a felől ugyan *singulariter* kell mondatniok, ha csak egyről vagyon a szó. Mint: *Tenebra*, sötétség; *nuptia*, menyeköz; *diuvia*, kázdagság; *inferi*, pokol. &c. Nem; sötétségek, menyeközök, kázdagságok, poklok; mert ha a Deákban a *singularis numerus*ban meg-fogyatkoznak, a Magyarban nem.

XV. A Solt a dies-től, főképpen mikor mind kerten őszve találkoznak, úgy kell meg-külömböztetni, hogy a Solt Napnak, s' a dieft nappalnak kell mondani. Mint: A Nap nappal világosít, a hold éjszaka. Illetlen szollás tehát: A Nap a napon téged meg nem ront, holott így volna illendőbb szollani: Nappal tégedet a Nap meg nem sít. &c.

XVI. A *singularis numerus*okat, a *pluralis*októl igen meg kell különböztetni, és az egyről szollo igéket *singulariter*, s' a többekről szollokat pedig, *pluraliter* kell ki-mondani. Mint: két emberek; tizen-két Apostolok; hetven Tanítványok; tiz, husz esztendő &c. Nem: két ember mégyn vala fel; a 12. Apostol együtt lóván; a 70. tanítványt ki-küldvén; tiz, husz esztendő el-mulván &c. a mint hallom hogy a község szoll; melly egy igen nagy vétkeffég a mi nyelvünkben. A Szent Lélek útteböltsvé az Apostolokat, holott bőltsékvé kellene lenni, három részre vagyon az igéknek; pro, három részekre vagynak az igéknek. És több e féle illetlen szollások.

AZ IGAZ MAGYAR SZOLLÁSROL

XVII. Ez a Magyar szóban éktelen *pleonasmus*, hogy az ő-t sokak gyakorlatos-
lágval szükségtelenül mondják, lőt néhánykor ugyan kettőzterik-is. Mint: *Az*
Istennek az ő jo-volta; Evangeliumnak Anya-szent-egy-házban ő predikállása-
val; az ő juhainak igaz híveinek az ő társaságokban &c. Otsmányfág! holott
csak így kellene mondani: *Az Istennek jo-volta; Evangeliumnak Anya-szent-*
egy-házban predikáltatásával; az ő juhainak igaz híveinek egyes társaságokban
&c. nem lévén az ő-re semmi szükség. Illyen rut *perissologia*, szó-szaporittatás, ez
üllyen is: *Az Istennek hozzáánk valo nagy kegyelme, a melly kegyelemnek soha*
nem leszén vége, a' hol szinte elég volna mondani: A' mellynek soha örökké nem
leszén vége. A' testi indulatoktól indittatván; azon tselekedeteket tselekezzik,
a' több fok e' féle illetlenségek, mellyek illendőbbül így mondathatnának: A' testi
indulatoktól vífeltetvén: azon tselekedeteket gyakorolják. E'ben-is neminémű
superfluitas láttatik lenni: *Eső esik; holott az eső a' nyit tézen, mint: eső.* Egy szo-
val azért *esőzik*nek mondathatnék: *A' Jehovah esze kin-kívet, és tűzet Sodo-*
mára. &c. Igen el-kell távoztatni, a' menyire lehet, azt-is, hogy azon egy szó kö-
zel egy-máshoz ne *repetaltassék*, hanem *variáltassék*, változtattassék.

XVIII. A' *szerént* *valer*-is sokszor szükség küöl szoktuk a' szollásban bővölköd-
tetni, holott a' nélkül-is sokat egy *adjectivum*val mind ki-mondhatnánk.
Mint: *Természet szerént, állat szerént, valo tulajdonságok; hivatalunk szeréns*
valo munkánk. &c. mellyeket egy egy szóval-is imígyen szépen ki-mondhatni:
Természeti, és állati tulajdonságok; hivatali munkánk; nem, hivatalos; mert az
fzemélyhez illik. &c. A' sok *valo* sem kellene mindenaütt. Mint: *Kétségben, vagy,*
bűnben valo esés; gonoszul valo élés &c. mert szintén elég volna így mondani:
kétségben esés, bűnben esés, gonoszul élés. A' képpent-is sok helyeken el-távoztat-
hatná ember. Mint: *Tulajdonul, egyenlőjű, hasonlójul, szükségesen.* &c. s' nem
kellene mindenaütt csak *tulajdon képpent, hasonló képpent, egyenlő-képpent, s'*
szükséges-képpent; mondani. Idehozd ezeket-is: *Egyként, másként, korosként.*
&c. A' nélkül *való*-is gyakorta egy egy igével ki-mondhatná az ember. Mint:
Ítélet nélkül valo. Egy szóval tsak, *ítéletlen.* &c.

XIX. A' szókat a' dolgoknak mi-voltokhoz, és természetekhez kell alkalmaz-
tatni, és a' mi egygyikhez illik, a' másoknak nem kell illetlenül tulajdonítani. Mint:
Nints egy tsepp, borom-is; egy szem buzám-is; egy szál fám, szénám, szalmám-
is; egy marok lisztém-is; egy falat, vagy, szelet, vagy morfa kenyérem-is &c. Nem;
egy szál borom-is; egy tsepp buzám, lisztém, szénám-is, mint a' közfeg szokott
gorombájul szollosai.

VALO OBSERVATIOK.

XX. *Epithetumokot is a' dolgokhoz természetekkel egygyezöket, s' nem pedig ellenkezőket, kell adni. Mint : Szörnyármú; rettenetes gonosz; iszonyú keserű &c. Nem ; szörnyű szép; rettenetes jó ; iszonyú édes. Ide hozhatni a' fel-fedést is, mellyben *contradictio* vagyon. Igazán, fel-nyitás, vagy, ki-nyitás volna.*

XXI. Ez hirtsen valami illedetlenség nélkül, hogy minden rokonságinkat, *atyánk, fiainak* mondjuk, holott azok között sokak vagy anyánk, vagy bátyánk, vagy né-
nénk, vagy öcsénk, vagy hugonk &c. fiai. Nemző az atya, szülő az anya.

XXII. Ez is néminemű szóval való rízfá-élés, hogy némelyek a' gonoszt *remén-
leni*, a' vereséget, vagy ölést, *igérni* mondják, így szollván: *Ugy reménlem, hogy
meg-fog halni; pro : Félek rajta, hogy meg-hal Meg-igérte hogy valahol talál és
mind-járt meg-öl; pro : Meg-fenyegettet, hogy meg-öl &c.*

XXIII. A' lelkes állatoknak teniszetik mind az önnön, nemekhez illendő szok-
val mondathatnak ki. Mint : Az aszony *szűl*; a' ló *tsikozik*; a' szamár *vemhezik*; a'
tehén *borjuzik*; a' juh *bárányozik*; a' ketske *gedelyézik*; az eb *kölykőzik*; a' disznó
malacozzik. Nem mind *fiazik*, a' mint szokeak szollani; mert az igazán az aszonyi
anyákról mondathatnék, ha immár az *abusus* miatt börtstelen szová nem tétetete
volna: Igazán azért az aszony ember *fiazik, leányozik*, holott az oktalán barmok-
nak tulajdonul niitsenek fiaik, leányik, hanem vagy kölykeik, vagy borjaik &c. Mind-
az által szolljunk immár a' bé-vőtt szokás szerint. A' madár továbbá *költ*; a' hal *ivik*;
a' méh *ereszt*, a' vagy, *rajzik* &c. Meddő a' tehén, juh &c. az aszony *magtalan*.

XXIV. A' nőzés is magában igen szép Magyar szó, noha immár nem tudom
mi okon mint egy tsufosvá lött; mert a' feleség Magyarul nő: Innen mondatik *Tsá-
szárné, Királyné, Hercegné, &c. pro : Tsáfszárnő, az az Tsáfszárnője; királynő,
az az, Király nője; Herczegnő, az az; Herczeg nője. E' től jött immár a' nős, a' kinek
nője vagyon, s' a' nőtelen, a' kinek nője niitsen. Nőzni azért (nem nőszni) a' nyie
tészen, mint nőt venni, sokval helyesben mint házafülni; mert az azt jegyzi, hogy
házat venni, szerzeni, s' nem minden házafü pedig meg, a' ki feleséget, vagy nőt
vélsen, sem nem mindennek vagyon nője, vagy felesége, a' kinek háza vagyon.
De szolljunk ám ottan itt-is az immár bé-vőtt szokás szerint.*

XXV. A' *technicum vocabulumok*at, és egyéb *Scholastica s' Theologica dictio-
kat* bajos Magyarul egy szóval ki-mondani, mellyek között egy-néhányakat az ifjak
kedvéért imide le-írok: *Subiectum*, alája-vettetett; az az, az *accidens*ek alá
fundamentumul vettetett; *pradicatum*, rela-mondatott; *objectum*, ellenében
vettetett, mint egy czélul; *substantia*, alatta-állás; mert az *accidens*ek alatt áll;

AZ IGAZ MAGYAR SZOLLÁSROL

ne mondhatjuk *érez tékeny*, tudni illik, a' szőlő, a' buza; ha szép szók lélemény, győztemény, keresemény; teremény, alkotmány, hagyomány, maradvány &c. mit ért nem ezek is: szerzemény, képzemény, tetstemény, öntemény, küldemény; faragmány, fiazmány, tojomány, hozomány, látomány, varromány, rakottmány, ragadvány? A' hasonlok felől hasonló az ítélet. Ez mesterfégvel alig lehet oly dolgot, munka, vagy cselekedet, a' mellynek illendő Magyar nevet az értelmes ember mind-járást nem találhat; A' mellyvel mind-zon-által tsaka'kor kell élnünk, a' mikor a' szóból meg-szűkülök, és valami dologt illendő szokott szóval ki né mondhatunk; egyéb-ként, ha vagyon más alkalmas szokott szó, nem kell újat formálni.

XXXVII. A' *frequentativum*, a' vagy *continuativum*, *verbumok* a' mi nyelvünkben is a' *primitivumok*ról igen szépen meg-különböztetnek. Mint: Jár, járogat; élv, jövöget; megyen, menegget; száll, szállogat; ád, adogat; kapáll, kapállgat; szánt, szántogat; kaszál, kaszállogat; éppit, éppitget &c. Némelyek pedig így: Fázik, fázodik; fárad, fáradoz; kér, kéreget; keres, keresget &c. A' vagy pediglen imigy: Jövtén j v; menten-megyén; adton-ád; etten-észik; itton-íszik; mondon-mondja; hagyton-hagyja; itton-íti; verten-veri; vágton-vágja &c. Az az: Ottan ottan jöv, mégyén, ád, észik, íszik &c. Hasonlójula' *pronomenek* is: Mint: Oráig, oránként; egy nap, naponként; esztendőig, esztendőnként, vagy, esztendőszaka; hétig, hetenként, vagy, hetedszaka; éjfel, éjten-éjtszaka, quasi-éjjet, szaka, &c. Napot, szaka nem mondjuk, hanem: napot-nap-estig, a' míg a' Naple nem eszik; az az, el nem enyiszik. Innen vagyon az *estve*, *estennen*.

XXXVIII. A' *diminutivumok* is mind *verbumok*, mind *nomenek*, s' mind *adverbiumok* azon módon ki-vált képpen való szokval mondathatnak ki. A' *Verbumok*. Mint: Eddogelek, iddogalok, járdogalok, szánt dogalok &c. Az az: Kitesinyt-kitslányt észem, íszom; lassan lassan járok, szántok. A' *Nomenek*. Mint: Gyermek gyermekese, vagy, gyermetske; meny, menyetske; fiu, fiatska, vagy, fiatska; leány, leányka, vagy, leányzó, leányzótska, ki azt láttatik j-gyzeni, a' ki meg leányozik, a' vagy, a' kinek leányja íészen, &c. Az *Adverbiumok* pedig. Mint: Jobbat skán, szépbet skén, ékesbet skén. Lásabbat skán, gyorsabbat skán &c.

XXXIX. Némely jószágos jegyzésű *primitivumokból* véltéges *derivativumok* származnak. Mint: Szokás, szokásos; erkölcs, erkölcsös, észes, észelő; tudás, tudakos, vagy, tudományos; kény, kényes; szó, szó; nyelv, nyelvés; jó, jó &c. Némelyekvel viszont valami vétkes dolgoknak jegyeztetéskre közönségesen a' Magyarok víszt élnek. Mint mikor a' nyálaskodót, a' vagy, trágárt, nyáljafuak; a' dőlést, mulatást; a' tékozlót, barátságolnak, a' tseltaport, katona embernek &c. mondják.

Néha

VALO OBSERVATIOK.

Néha pedig még a tisztefféges nevezetet is gyalázatosfért vészik; mint: a *jémbert belondért*, vagy, *tsufért*; a *draga embert*, *latoért* &c.

XL. Némely tiszteeknek neveika mi nyelvünkben a Deák szóval nem szinén egygyeznek. Mivel a *Rexet*, királynak; a *Judexet*, Bírónak; az *Imperatort* Tsászárnak; a *Provisort*, Udvar-bírónak; a *Duxot*, Hadnagynak; a *mercator*, kalmárnak; &c. hívjuk, holott tulajdonúl a *Rex*, bíró volna; a *regens*; a *Judex*, ítélő; a *judicando*; az *Imperator*, parantszó; a *Provisor*, gond. viselő; a *Dux* Vezér; a *mercator* pedig vevő. A *Princeps*et igen illendőjül mondjuk Fejedeleme- nek, melly a nyit tészen mint, *fové* lótt, a vagy *fové*-létel; mint *fové*delem, az az, bé jövetek; mert *Princeps*, *quasi*, *Primiceps*, *primum caput*, első fő az alatta lévőkh közzött. A *Hopp-Mestert* igazábban mondanák *Heff* mesternek; mert az Német szó, és a nyit tészen mint *Magister Aula*, *Udvar-Mester*. Némelyek így szoll- nak: *Magyar király*; de illetlenül, mintha ki Németi, vagy, Töröki Tsászárs mondana. *Magyar király* az, a mint hogy *Lengyel király*; *Tseh király*; ha az or- szágot oda adod, *Magyar. országi király* tészen. Mind az által jól mondatnak ez illyetének: *Magyar vitézség*; *Németi alhatatosság*; *Olaszi ravaszság*; *Hispa- nusi kegyetlenség*; *franczuzi hirtelenség*; *Lengyel kevélység*; *Töröki salárság*, &c.

XLI. Az üdönek némely részeit, és némely üdnepeket igen alkalmasok sz. k- val nevezik a mi Magyarunk, de némelyeket ellenben alkalmatlanokkal is. Alkal- matos nevezetek imezek: *Hét*; mert hét napokból áll; *hóid. nap*; mert a hóidnak járása külömbözteti meg; és így itélem a *mensis*, a *cras*-tol meg külömböz- tendőnek lennie, hogy a *mensis*, *hóid. napok*, s a *cras* pedig *holnap*nak monda- sák. A *mensis* rövidet bigével *hénak*-is mondatik, hogy meg-küldm böztessék a *nix*-tol, a *lót*-tol. Viszont: *Hét-fé*; mert a hétnek feje; noha az inkább illenék az *Ur-napjához*; mert azt hívja az más a hétnek első napjának; a *Szombat* a Sídótól jöve, és meg-nyugovást jegyez. Alkalmatosok ezek is: *Advent*, *Fünkfél*; mert amaz az *Adventus*-tól, s imez pedig a *Pentecost*-tól, vétetett: De selette alkalmat- lanok imezek: *Vásárnap*, melly a *nak* az Isteni szent tiszteletre rendeltett nap- nak a külöb vásározással és komplátkodással való meg-fergettetetéseitől eredett; keresztyénül *Ur-napj*-avolna: *Áldozó*, melly a Nagy-Péntekhez inkább illenék; mert azon áldozott a mi Lelkifő Papunk mi éretünk, s nem mikor az égben fel- ment; mint Socinus álmodozott felőle: *Fiszer*, a hus-vételől és ételől; mert a *kor* kezdenek a *hypokrita böjösök* a hufval zabállodni. A *Karácson* mit jegyez- zen, nem tudom; elég illetlen szó olyan szentféges dolognak jegyezteséte. Igaz- an az ő neveik: *Christus sz. átkészések*, *könyv. keres.*, *kedésünk*, *szenyvedés-*
nek

AZ IGAZ MAGYAR SZOLLÁSROL

áldattak; áldott az Isten, magán; áldattak a hűvek ő tőle; áldando: a ki áldani fog; áldattatando, a ki áldatni fog; mint: imádando, a ki, imádand, imádtatando, a ki imádtatni méltó; egygyező, egyenlő: Egygyező, né, egyenlő, sziv. vel, lélekvel. Hato, tulajdonúl penetrans, hatható, penetrabilis; efficax, teherős, vagy, tselekedhetős.

XXX. A Verbumban az Indicativusnak futurum két-képpen mondathatnak Magyarul ki: Adándok, vagy, adni fogok; szeretédek, vagy, szeretni fogok &c. A Subjunctivusnak prateritum perfectummi legyen-vel mondatnak ki: Adtam legyen; szerettem legyen. &c. Ez is egy ki-vált-képpen való szép szollás a mi nyelvünkben: Meg-kell nekem tégedet vernelek, tanítanclak, ruháznolak &c.

XXXI. Némellyek így szollnak: Mi is mondhathánk, tselekedhetnénk, művelhetnénk &c. azt, pro, mondhatnak, tselekedhetnek, művelhetnek. A Széke-lyek pedig így szoktak szollani: Ha ott ne legyek; ha ezt ne mondjam &c. pro: Ha ott nem leszek vala; ha ezt nem mondom vala, a dolog így s' igylész vala. Némellyek ezvel is igen élnek; fő-képpen a Százfos emberek: Ne hogy, pro, hogy ne. Némellyek ilyen szollással is élnek: Agoston hűdött; pro, Agoston hűdejében; világ-teremtetése, ulta, gyermekége-ulta, pro: Világ-teremtetéséről, gyermekségéről fogva; innen vagy on az ulta, miulta; a vagy a mint némellyek szollnak: az ultától, miultától; fogva. &c. ki így szoll: kebel, s' ki így: kebel; kópóni, s' kópni. &c.

XXXII. A vocalisokat sok szokban sok képpen változtatják a külömböző tarto-mányok-béliek. Ugy mint az a-t, o-vá: borazda; pro, barazda; porontsolat; pro, parantsolat; javallom; pro, javaukom; lokolni, pro, lakolni. &c. Az e-t i-vá, mint: kenyir, pro, kenyér; sitiség, pro, setiség; itilet, pro, itélet &c. Vagy ő-vé, mint: Embör, embörök; gyermek, gyermekök; Petör &c. pro, ember, emberek; gyer-mek, gyermekek; Péter. Az i-t vagy é-vé, mint: építeni; pro, éppíteni; setiség, pro setiség &c. Vagy ű-vé, mint: Mű, műnánk, műnköt, &c. pro, mi, miné-künk, minket. Az o-t u-vá, mint: A halálról, kárhozattól, &c. pro, a halál-tól, kárhozattól. Az ő-t ű-vé, mint: ördögűl, emberről, kezdetűl &c. pro, ör-dögről, emberről, kezdetről. Vagy é-vé, mint: szeg, pro szög; nyeg, pro, nyög; örök én, örökké, pro örökkön örökké &c. Az ű-t végezetre vagy ó-vé, mint: fel-lyel, pro felül, noha itt a consonansokban való változtatás is nagyon; fellyel, pro, fellyebb, a mint ime ben is: Leg-közellyel, pro, leg-közelebb. Vagy ő-vé, mint: Gyökér, pro, gyökér; kűvöl, pro, kűvöl; kűlűmb kűlűmb, pro, kűlűmb, kűlűmb. &c.

XXXIII. Vagynak több sok külömbözések is a Magyar szollásban; mert némelly accusativusokat, ki ott-ban, ki ar-ban mondja ki. Mint: Akaratodos, akaratodos; áldozato-

VALO OBSERVATIOK.

áldozatokot, áldozatokat &c. ki így szól: *óralom*, s ki így: *óltalom*; ki *hidni*, s ki *hinni*. Viszont ki így: *Magas*, ki így: *magas*; ki így: *bizonyoson*, ki így: *bizonyosan*; ki így: *pedig*, ki így: *kedig*; s ki így: *penig*. Végezetre (hogy mindeneket elé ne számláljak) ki így: *idő*, s ki így: *űdő*; ki így: *idvésség*, s ki így: *űdvésség*; ki így: *ögyeliteni*, ki így: *elegyíteni*, s ki pedig így *egyveliteni*; ki *kívül*, s ki *kűvöl*; ki, *mélyföld*, s ki, *miért-föld*, s igazabban is; ki *part*, s ki *mart*; ki *ritka*, s ki *gyir* &c.

XXXIV. *Izé mint egy transcendens a mi nyelvünkben; mert akár mit, ha hamar észében nem jut, a Magyar mind izének mond: Amaz, izé, így szólván; vagy. izét; s' a tselekedetet megént iz élésnek: Mit iz él? ugymond. Olyan a dolog-is,*

XXXV. Sok guggoló, és tsúfólo értelmetlen szók vagynak a Magyar nyelvben. a' mellyeket az emberek az *affektus*tól indittatván, csak hirtelenében gondolnak: Mint: *izgágálkodik, gullyog, tsámpáskodik, ergelűje, ábi, gezen-guz; körjony-firij; geze-mize; kőcz-i-pór; koz-i-bozi; tsig-big; kákom-bák; buta; bunna, buszmata, lomba, lajho, pelle-púrje, tsentem-pere* és több számtalan fók e' felék. Sok szép *Adagium*okkal is a' mi nyelvünk rakva, mellyekből egy szép kis könyvet lehetne.

XXXVI. Mindenek felett, egy summában, ez leg-derekasb és fundamentumoból *obseruatio* a Magyar szoknak formáltatásokban, hogy, a' menyire lehet, az ember az-önn ügykezzék, hogy a' miket a' Deák, [hagyjam-el a' Sidot, és a' Gördögöt] egy igével ki-mond, ő-is Magyarul ki-mondhasá; és a' mire egy szóval ki-mondhat, azt többekkel, és mint egy kerülő beszédvel, ne mondja-ki. Mivel pedig sok dolgokat a' mostani Magyarok egy szóval az ő nyelveken ki nem tudnak mondania, nem mint ha neveik nem volnának, hanem csak hogy nincsenek szokásban, az értelme-fek a' Deák szóból formálhatnak a' dolgokhoz illendő ékes Magyar szokat, csak hogy a' ban leg-elsőben nézzenek a' szónak eredetire, s' a' nak-utánna a' több hasonló Magyar szokra, s' a' neveket azokhoz alkalmaztassák. Mert, úgy vagon, hogy nem minden *derivativum*okban, eredett szókban, tartathatik meg a' *primitivum*oknak formáltatások, de sokakban más hasonló szókhoz képest, mellyekkel közönségesen élnek, igen illendősen meg-lehet. Mint például: Ha szabad ezt a' Deák szót: *vividum*, vagy, *vividum*, így ki-mondani: *Eleven*, miért nem ezt-is *vivax*, így: *élevení* és ha igaz Magyar szó a' *félékeny*, miért nem ez-is, *élékeny*? és ismét ehhez képest *évékeny*, *edax*? ha jó szó; *fázékeny*, miért nem *űfzékeny*, *futékeny*? &c. Ha illendő mondania a' *fertilis* *termékeny*nek, miért nem a' *fecundus* *teniszékeny*nek, vagy, *szűlékeny*nek? és ha a' *sterilis* *terméketlen*nek jól mondatik, mi okon nem *teniszéketlen*nek, vagy *szűléketlen*nek? Ha jól mondjuk *érzékeny*, mi bánja-meg, hogy

AZ IGAZ MAGYAR SZÓLLÁSRÓL

accidens, magán létien, vagy, másban-lévő; *essentia*, magán-létel, vagy, vagyon-ság; *essentialis*, állati; *subsistentia*, alatti állóság; a vagy személyi-létel, külön-lévő-ség; *ens*, lévő; *summum*, ens, leg. felelőbb lévő; *propositio*, elé-tétel vagy fel-tétel; *assumptio*, fel-vétel; *exordium*, kezdetek; *conclusio*, rekeszték; *antecedens*, elő-jaro vész; *consequens*, követő, vagy, következ ő rész; *qualitas*, min(m) ség; *quidditas*, miség; *quantitas continua*, mennyiség; *quantitas discreta*, kénys g; *relatio*, rea-vitelés; *compositum*, ősz ve-téetert; *simplex*, ő-szinte való, másokkal ősz ve-téetert-ű; *simplicissimum*, ő-szintese; *ratiocinatio*, okoskodás, elméskedés; *syllogismus*, ősz ve-foglaltatott okoskodás; *discursus*, vizsgálódás; *argumentum*, meggyőző erő-ség, bizonyosság; *reciproce*, kölcsinésen; *sectio*, vágaték; *traditio*, adalék; vagy adatek; *ad intra*, belölre, *ad extra*, kívölre; *immediatē*, közvetlenül, közvetetetlenül, őszközörlenül; *legitimus*, törvényes; *legitimē*, törvényesen; *ad virum*, élőven; *expressē*, ki-nyomottúl; *superficialiter*, színhűlen, vagy színhűleg; *jure*, *in iuria*, törvényesül, s törvénytelenül; *nolle velle*, kényen s kénytelen; *tautologia*, azont-szóllás; *phantasia*, képzemény; *spectrum*, látomány, vagy, tetszemény; *fielum*, költemény; *impium*, kegyesetlen, vagy kegyességtelen; *athem*, iszentelen; *iniquitas*, hamisság; *inégalité*, egyenlétlenség; *dissimilitudo*, hasonlótlan-ság; *imparitas*, feletlenség; *absentia*, jelen-létlenség; *presentia*, jelen-lévőség; *unio*, egygyességi *communio*, köz-össég; *concordia*, egy-sz-vűség; *ablegare*, el-küldeteni &c.

XXVI. Némelly közzéak szokat is nehéz egy igével ki-mondani Magyarul, úgy-mint sokak közzül imezeket: *habeo*, *possum*, *viscera* (mert a' bélek, *intestina*) *virtus*, *materia*, *religio* &c. Ezeket is nem igen különböztethetni más-nak szokval meg: *Anima*, *spiritus*; *uva*, *vinea*; *verus*, *justus*; hanem ha az *animát* élte-ű, s a' *Spiritus* pedig szentelű, léleknék; a' *vineát* szőlő-széknek, vagy, bód-szőlőnek, s az *uvát* szőlő-tervűsnek; a' *verus* igazán valónak, vagy való-ságosnak, (mert az igaz-mondo, *verax*) s a' *justus* pedig csak igaznak, mon-dának. Nem kicsiny gyermeki egy-ügyűség a' *verus* bizonynak mondani. Mint: *Caro mea verē est cibum*, *sanguinem verē est potum*: Az én vérem bizonyítal, mivel a' gyermekek a' *Schola*ban a' vére-t bizonynak mondják (bizonyosznak mondanak igazabba) holott így kellene fordítani: Az én húsom való-ságoson étel, vagy étel, az én vérem igazán, való-ságoson, vagy, bizonyoson, ital. Hasonló egy-ügyű szóllások ezek is: A' *Christus* bizony Isten, bizony ember; melly esküvés; mert a' bizony esküvést részen. Es: Szent Három-ság egy bizony Isten; holott igazán így kellene mondani: Igaz, való-ságos Isten, igaz

VALO OBSERVATIOK.

igaz valóságos ember: Szent-háromság egy igaz, az az, valóságos, örök Isten. &c. Némelly Magyar szó-k is Deákul nem könnyen mondhatnak-ki. Mint: Ké-nálni. &c. A' jég eső-t ké-esőnek nem szintén jól mondják.

XXVII. Némelly dolgoknak ki-mondattatásokban a' Magyar nyelv boldogabb a' Deáknál; mert a' mellyeket az *potest*-vel, vagy *facit* vel mond ki, a' Magyar egy szóval ki-mondhatja. Mint: *Potest facere, dicere, docere* &c. Magyarul egy egy igével mondhatni-ki: *Meg tselekedheti, mondhatja, taníthatja*. Viszont: *Adificari, renovari, restaurari* &c. *fecit*; Magyarul így mondhatni ki: *Eppittette, meg u. jittatta, fel-állattatta*. &c. Az *affixumok* is a' Magyar szokban, mint szintén a' Sídoban, szépen meg vagynak. Mint: *Aryám, anyám; aryád, anyád; a-tyánk, anyánk; aryátok, anyátok; jofzágunk, marháunk, életünk, halálunk; jofzágok, jofzágok; marháink, marháink; életetek, életetek; haláluk, haláluk* &c. mellyeket a' Deák *meus*-val, *tuus*-val, *noster*-vel, *vester*-vel, *ipsum*-val, vagy *eorum*-val mond-ki.

XXVIII. A' tselekedetek, a' vagy, munkálkodások, azoknak *effectum*-iktól, műve-iktől, a' Magyar nyelvben igen szépen meg-külömböztetnek. Mint: *Terjesztés, terjedék, vagy terjedet; éppítés, éppület; csinálás, csinálmány; faragás, faragmány; alkotás, alkotmány; adás, adomány; tojás, tojomány; mellyet valamely trágár ember mondott volt elsőb monynak, el-hagyván a' két első syllabakat, és az a-t o-vá változtatván, s' immár mind úgy mondják: Tik-mony, lud-mony* &c. holott igazán, és szemérmesen *tik tojomány, lud-tojomány, volna*, &c. *Vágis, vágaték; fenyítés, fenyíték; tselekedés, tselekedet; itrás, itrovány; Székely-olvas; oltás, oltó-vány; művel's, műv* &c.

XXIX. Sok szók bőrtükvei, és némelly syllabakval egygyezni láttatnak ugyan, de jegyzéssel, és értelemvel egymástól igen mesze-járnak. Mint: *Alkotni, alkutni, s' alkudni*; mert *alkotni* a' nyit télzen, mint éppíteni, faragni, formálni; innen vagyon az *alkotmány*; *alkutni*, az az, őszve-békelteni, őszve-szövetkeztetni; *alkudni* pedig, az az, meg-szerződni, innen vagyon az *alkalom*. E félék ezek is; *Vak-merő, mak-verő*; mellyeket némellyek tsufoson őszve-elegyitenek: *Mak-verő-ember*, úgy mondván, melly azt jegyzi, a' ki a' makkot a' disznoknak a' fáról le-veri. Viszont: *őrlálni, s' árllálni*, az az, üresülni; *önteni s' ontani*; mert ezek is igen külömböznék. *Ki-öntöm* szabad akaratom szerént; *el-ontom* nem akaratomval, s' több e' félék. Az *onfollást* is helytelenül vészik némellyek nogatásére, igaztásére, holott csak kénálált jegyez. Ezek is külömböző jegyzések: *Aldottak, aldat-*

AZ IGAZ MAGYAR SZOLLÁSROL

nek, fel-támadásának, és menyben-menetelinek üdnepei volnának. A' mi Kalem, dariumonk csak nem mérő Papistafág, a' vagy inkább bálványozás. Rég reggel tege, tegnap, quasi tegnap; holval &c.

XLII. Találkoznak ezeken küvöl-is fok szép eredetű jegyzős szók a' mi nyelvünkben, mellyeket nem mindenek vesznek hirtelen eszekben. Mint: *Béles*, a' miimnek béli, az az, valami töltelékje, *bagyon*; *fergeteg*, a' fergéstől; *záfzlo*, a' szászlovagoktól, mivel a' nyin vagynak egy olyan vitézi jel alatt; *vitéz*, a' vívásdoltól, hogy-már, *vívtez*; *nemes*, a' ki réginemű, nemzetes; *kerek*, a' kerekdedségtől; *hordó*, a' hordástól; mert hordatik valami benne; *örmény*, az örléstől, hogy-már *örlemény*; *felleg*, a' fenn-levegéstől; *szivárvány*, a' szivallástól; mert bor szivattól, fel rajta; *seregély*, a' feregensként járástól; *szajko*, a' nagy szájától; *szarka*, hogy-már *tarka*; *hal*, a' hamar meg-halástól; *szik*, hogy-már *sik*; *szederjes*, az az, szeszderj színű; *deres*, az az, dér színű; *kéz-is*; mert kézzel vonatik-meg; *hidás*, merőhid gyanánt élünk véle; *sarkallani*, vagy a' kakaistol, vagy a' jákobtól vétetett hasonlatosságg; *sarkanyu*, hogy már sarkán lévő tyu; mert a' régi Magyarok azt a' hordogyes ösztönt *tyunak* hívták, s' több számtalan fok e' félek. A' *kerefszég*, ha a' *kerefsztyénfésztől* formáltatott, szép szó; mert a'ban avattatnak-bé a' kisdederes. Kerefsztyénfészen, de gyanu fér hozzá, hogy a' Papistai babonázástól. a' meg *kerefsztyénfésztől*, jött legyen: volta-képpen a' Görög igének jegyzése *sztyénfészen* *Merítés*, *öntés*, vagy *mosás* volna. A' *virtust* ki *jofágos*, s' ki *jofszágos* *tselekedetnek* mondja, mindenik meg-lehet; mert elég *jofág*, és *jofszág*. A' *magyarázás* vala *közönfészen* élünk akar-mi nyelven való fejtegetést, s' világosítást-is, hol *csak* a' Magyarul való fejtegetést jegyzéné, mint a' szó maga-is meg-mutatja, *mérő* eszközöknek neveik csak nem minden tartományokban különböznek.

XLIII. Némelly szók csak az ajakaknak a' szélnek rajtok való ki tudulása miatt vannak meg-rázkodások által mondatnak-ki, ugy a' nyira, hogy azon módon ki sem iratnak hatnak. Mint: *perűszkölés*, *perűszkentés*, *perűsók* &c.

XLIV. A' Székelyek a' régi Scythiai Magyaroknak igaz maradványi, ugy mint külsőnél még az igaz tulajdon Magyar bőttük-is meg-vagynak, kik noha fok tsufos, és zöbölőnk értetetlen szokval-is élnek, ugyan, de az enyett igen ékesekvel és a' jegyzősökvel-is, mellyeknek le-jegyzetgettetéseivel itt papyrost nem foglalok; e' digmostan legyen elég.

A' szók a' dolgok jegyei,

a' tudományak kultsai;

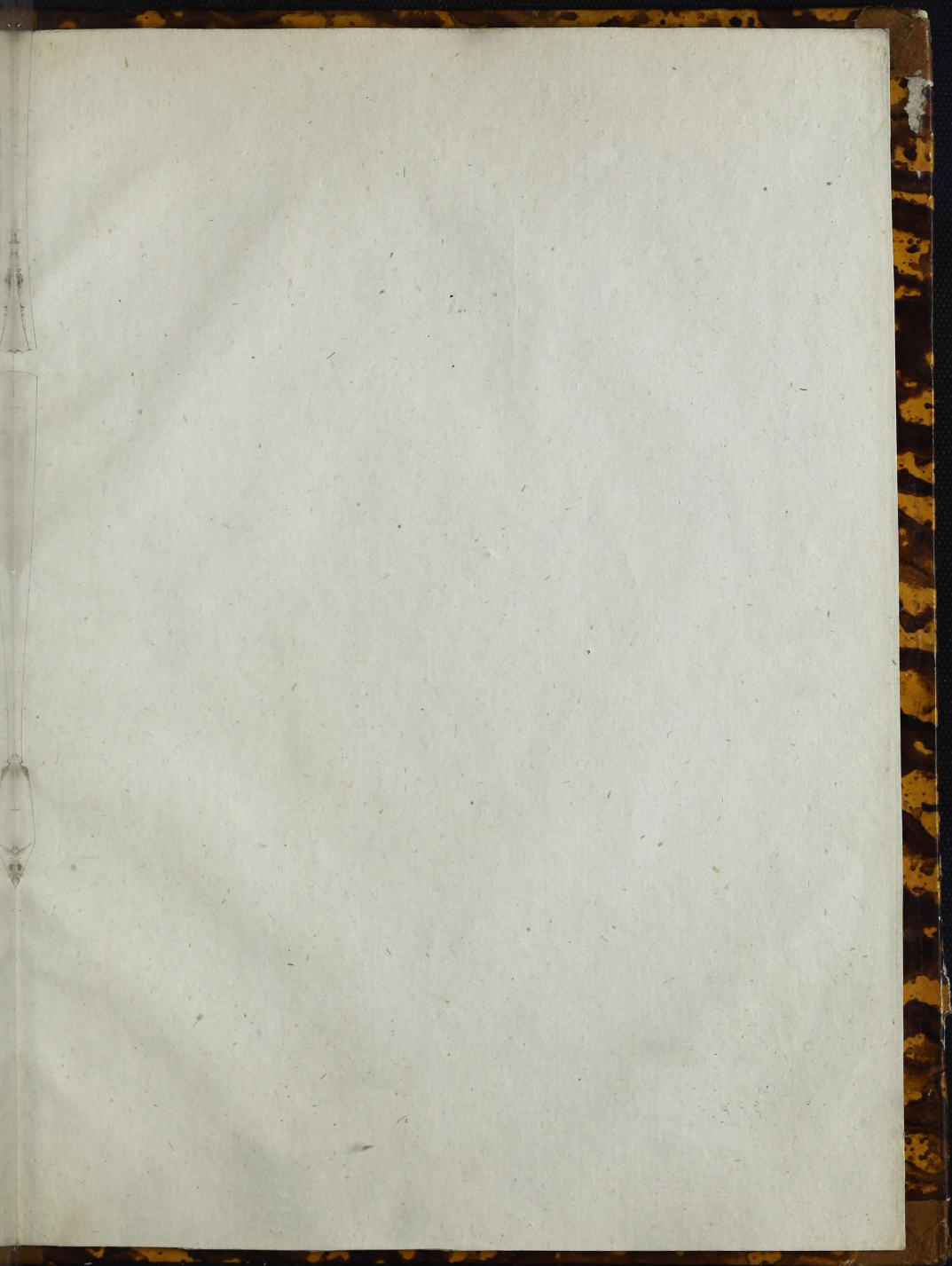
akar-izé azért bölcs lenni?

tanulj nyelveken szollani;

mellynek csak Isten adoja,

kijé legyen a' gloria!

AMBN.

RMK 1. 773
(2. péld.)

